

РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ. АНОТАЦІЇ

Віктор Довбня

●

ТЕОРЕТИЧНИЙ “ПОРТРЕТ” УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ

[Рецензія на книгу Шевченка В. І. “Дружба з мудрістю або ключові проблеми української філософії (Теоретико-методологічний коментар до курсу філософії у ВНЗ)”. – К.: Поліграфічний центр “Фоліант”, 2007. – IV, 244 с. – Наклад 300 прим.]

Вітчизняне філософське співтовариство вперше отримало багатопланове дослідження української філософії, автором якого є викоосвічений фахівець, принципова й неординарна особистість – Володимир Ісакович Шевченко. На жаль, книга побачила світ, коли її автора вже не було серед живих. Ця обставина спонукає рецензента до особливої виваженості в оцінках і судженнях, водночас надає можливість сказати те, що не було сказано за життя наставника.

Насамперед підкреслимо, що професор В. Шевченко, вивчивши масив філософських і близьких до філософії публікацій, які були створені протягом історії України, запропонував нарис теорії української філософії на основі її історії, адаптований до потреб викладання філософії у вищих навчальних закладах. Отже, предметом теоретико-методологічних роздумів ученого постала українська філософія як вчення про засади мудрого способу спільного життя українців у власній державі серед народів і держав світу.

Безумовно, вихід у світ цієї книги українського мислителя В. Шевченка, що адресована студентам, магістрантам, аспірантам, викладачам філософії, є значною подією не тільки для Чернігівської філософсько-антропологічної школи, яку він відродив наприкінці ХХ на початку ХХІ століть, але й для науки, системи освіти всієї України. Як людина, яка має певне відношення до філософії, можу стверджувати: Володимир Ісакович із поставленим завданням блискуче справився. Йому вдалося показати у своїй книзі, що саме через історію філософії можна вести зацікавлений діалог про найгостріші проблеми української філософії.

Інша справа, що праця В. Шевченка передбачає вдумливого читача, що “дружить” із філософією. Не секрет, що таких читачів серед студентів і аспірантів не так уже й багато. Підстави для такого висновку є. Наприклад, викладання на сьогодні української філософії обмежується десятком вищих навчальних закладів, серед кількох сотень існуючих. Тому професор В. Шевченко цілком має рацію (незважаючи на те, що після смерті вже пройшов деякий час, писати про Вчителя в минулому, повірте, непросто) стверджувати, що вивчення української філософії ще не стало повсякденним моментом функціонування української культури і національної системи освіти України.

Водночас мислитель сповнений оптимізму, тому що перші кроки до цього

зроблені. Серед них і публікація таких книг, що допомагають “виростити” читача, дають можливість зацікавитися філософією. Хоча ніде правди діти, ще багато книг із філософії написані так, що не лише не зацікавляють у предметі, а навпаки, відвертають читача від “любові до мудрості”. Книга Володимира Ісаковича насичена власними роздумами, аналітичними концепціями та ідеями, вона захоплює того, хто думає над її текстом.

Зауважимо, що створення книги – надзвичайно складне і завжди важке завдання, тим більше, що хвороба дошкуляла Володимиру Ісаковичу все більше і більше. Перш за все слід відзначити дуже ясну форму викладу, чіткість думки і дохідливість усього того, що автор хотів сказати своїм читачам. І ще одна цінність книги – простота викладу. Будь-яке складне питання автор намагається викладати так, щоб воно було доступне не тільки аспірантам, яким ця книга у першу чергу адресована. Це та особливість, якою володіють люди, які досконало знають той чи інший предмет. Якщо людина має лише дотичне відношення до досліджуваної проблеми, то на простоту викладу не варто сподіватися, а без глибокого знання предмета дослідження справжню книгу важко написати.

Друге, що впадає в око, коли читаєш книгу, – це нове прочитання здавалось би давно відомих істин. Перший розділ “Любов і мудрість як ознаки людської спільноти” надзвичайно нестандартний, він вводить у предмет філософії, і Володимир Ісакович, спираючись на світову й українську філософську думку, подає власну інтерпретацію того, що ми власне називаємо філософією. Автор веде розмову не про традиційне тлумачення філософії як осягнення всезагального світового зв'язку і створення про нього знання. Не претендуючи на остаточну істину, термін “філософія” конституюється у В. Шевченка не в якості “любові до мудрості” й означає не зв'язок кохання (Ероса) із мудрістю (Софією) або парування (Афродіти) і мудрості. Посилаючись, природно, на Піфагора, Платона, він подає своє, уточнююче визначення філософії як *“потяг людини до пізнання й осмислення засад життєтворчості і світоустрою, а значить, основ і умов, на які спирається існування людської спільноти, та участь особи у способі її існування”* (С. 31-32).

Загалом цілісність викладу, обґрунтований і логічний перехід від одного розділу до іншого являє собою суттєву особливість даної книги. Імпонує також ще і жвавість викладу. Для пояснення достатньо складних проблем використовуються і дуже яскраві приклади. На автора цієї рецензії, зокрема, справило враження, як у книзі викладена проблема **не-філософії**. Володимир Ісакович проводить наступний оригінальний мисленневий експеримент: він показує, що філософія ще в часи існування радянської України безпідставно була віднесена до “ідеології”. Як приклад, він наводить нормативно-правові документи Української незалежної держави, в яких знайшло своє опосередковане відтворення таке розуміння філософії. Зокрема Конституцію України, в якій стверджується (стаття 15), що суспільне життя ґрунтується на засадах ідеологічної багатоманітності: “Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов’язкова”.

Таким чином, В. Шевченко, розвиваючи думку відомого дослідника історії української і російської філософії перших десятиріч ХХ століття Г. Шпета, показує, що всі нефілософські або ідеологічні тлумачення дійсності, які виходять за межі змісту мудрості, мають назву “філодокси”, тобто любові до вигадок. Обстоюючи дану точку зору, учений схильний філософію все-таки розглядати як “дружбу (любов) з мудрістю”, зміст якої не збігається з жодною версією (трактовою) змісту ідеології. Парадокс, на погляд В. Шевченка, полягає в тому, що засвоїти філософію під час навчання або самостійного її вивчення неможливо. Він показує, що вивчення філософії як навчального предмета не дає студенту чи аспіранту ні почуттів, ні розуму, ні мудрості. Тому, що почуття і розум у кожного з них уже є, а *мудрість набувається в ході життя* (С. 69). Але філософія як навчальна дисципліна, допомагає впорядкувати й удосконалити розум, активізувати і збагатити почуття, вказати на умови, виконання яких сприятиме зростанню в

мудрості. Зрештою, В. Шевченко аргументовано доводить, що *вивчення курсу філософії дає можливість зрозуміти людині, що вона – людина* (С. 69).

Варто зазначити, що такого роду оригінальний спосіб викладу матеріалу привертає увагу студентів, змушує думати, допомагає зрозуміти, наскільки актуальні поставлені в книзі проблеми.

Продовжуючи аналіз, перейдемо до третього розділу книги, який має назву “Українська філософія та її особливості”. Розглядаючи особливості вітчизняної філософії, В. Шевченко торкається питання її хронологічних меж. Питання про початки філософствування в Україні, тобто про те, коли й як зароджувалася філософська думка на українських землях, є й на сьогодні дискусійним. Крім того, проблема формування української філософії є однією із ключових для становлення, розвитку та існування самої філософії як “дружби” з мудрістю. І в цьому контексті є досить оригінальним вирішення питання, що пропонує В.Шевченко, пов’язуючи його з іменами Анахарсія Скіфського, Біона Борисфеніта (Дніпровським або Наддніпрянцем), Сфером та іншими мислителями.

Інакше кажучи, В. Шевченко привертає увагу вчених, які філософську основу “українського” вбачають не в “грецькому”, “латинському” чи “європейському” впливах, а в *тяглоті* соціокультурного процесу в Україні. У такий спосіб він реабілітує думку, висловлену українським істориком філософії Ю.Липою в першій половині ХХ століття, про те, що українська філософія має давню підставу, закладену ще до нової ери, але надає їй нового звучання. Нове, зокрема, проявляється в тому, що філософська думка в Україні, за В. Шевченком, – це і філософія скіфів, філософія у грецьких полісах давньоукраїнського Причорномор’я, філософія готів, а також ті елементи філософії, які використовували проповідники різних версій християнства, ісламу та іудаїзму.

Таким чином, В. Шевченко розширює хронологічні рамки формування української філософії, стверджуючи, що вона формується задовго до появи Київської Русі. Особливо вражає читача зіставлення у часі першого філософа давньої України Анахарсія Скіфського, який жив у VI столітті до н. е., і першого грецького філософа Фалеса, життя і творчість якого теж припадає на VI століття до н. е.

Книга В. Шевченка репрезентує основні досягнення сучасної української філософської думки і водночас відкриває перспективи розробки її нових проблем. Вважаємо, що вихід праці В. Шевченка “Дружба з мудрістю або ключові проблеми української філософії” є дуже своєчасною. Вона, безперечно, стане настільною книгою не лише для аспірантів, але й професорсько-викладацького складу, який забезпечує викладання дисципліни “Історія філософії України”.

Рецензована книга до певної міри підбиває підсумки того, що вже зроблено в області методологічного обґрунтування історії української філософської думки. На наш погляд, вихід цієї книги являє собою свого роду конституюючий крок у становленні теоретико-методологічних підстав для сучасної історії української філософії.

Актуальні ідеї В. Шевченка, викладені в четвертому розділі рецензованої книги, про людину та її світотворчу функцію. Спираючись на джерельну базу української філософії, зокрема “Ізборник ” Святослава 1073 року, В. Шевченко витлумачує людину як *живу, розмовляючу і смертну істоту, здатну творчо-продуктивно діяти* (С. 103). Учений бере до уваги сформульовані в “Ізборнику” загальнонародові ознаки людини, які виявляються через протиставлення всьому тому, що не є людиною. На думку рецензента, позиція дослідника в цих питаннях виражена й точно: без ностальгії і самовихваляння, зі знанням деталей і відмінностей різних шкіл у вітчизняній філософії він стверджує мовоцентричне тлумачення людини та антропоцентричну інтерпретацію світу.

Одночасно з визначенням людини як розмовляючої і мислячої істоти В.Шевченко, спираючись на філософську думку Київської Русі, українських філософів наступних епох, розробляє розуміння людини як “малого світу” або

“мікрокосму”. Розгляд людини як “мікрокосму”, а також розуміння її як “словесної” і “художньо-творчої” істоти, сучасний український мислитель доповнює тлумаченням її як соціокультурної істоти. Актуалізація соціокультурного підходу до людини дослідником пов’язується з розробкою філософських проблем у Києво-Могилянській академії й особливо із філософією М. Гоголя, а пізніше – П. Куліша, М. Драгоманова, І. Франка та інших українських мислителів.

Таке збалансоване ставлення до різних шкіл у вітчизняній філософії історично точне й виправдане. Надзвичайно важливо, що В. Шевченко показав, як інтерпретація людини як соціокультурного мікрокосму загострювала проблему національно-культурної самобутності українців і логічно підводила до теми створення Української держави. Крім того, евристична цінність антропоцентричної концепції автора книги полягає в тому, що вона не лише систематизує вже відомі знання про людину в українській філософській думці, але й направляє дослідження ще існуючих у цих знаннях “білих плям”, уключаючи їх розгляд у світлі нелінійної науки, у тому числі в контексті синергетики.

Гносеологічна проблематика для В. Шевченка є провідною в його історико-філософських дослідженнях. Підтвердженням цієї думки може слугувати той факт, що Володимир Ісакович кандидатську і докторську дисертації присвятив саме проблемам і розвитку концепції пізнання. Не випадково, що в рецензованій праці п’ятий розділ “Пізнання дійсності” не лише найбільший за розміром, але й водночас насичений глибокими логіко-історичними міркуваннями.

Особливість пізнавальної діяльності в житті людини, з точки зору В. Шевченка, полягає в тому, що вона функціонує на “роздоріжжі” знання і незнання. Неоднозначність знання як істини, віри та правди викликає колізії при функціонуванні пізнавального процесу. Тому автор книги намагається через проблематику філософської рефлексії над пізнавальною діяльністю людини висвітлити й актуалізувати проблематику сучасної рефлексії над пізнанням дійсності. Учений не просто приділяє достатню увагу проблематиці пізнавальної діяльності в житті людей, їхнім пізнавально-творчим здібностям, як вони представлені в історії української філософської думки, але детально й ґрунтовно розглядає особливості теоретичного й практико-пізнавального освоєння дійсності.

Намагання В. Шевченка розширити розгляд практико-пізнавального освоєння дійсності, включивши до нього інтелектуально-почуттєве та естетико-почуттєве освоєння, заслуговує на увагу та є, на думку рецензента, одним із достоїнств цієї праці. Установки, реалізовані в рецензованій книзі, здатні адекватно орієнтувати і викладача, і аспіранта, і студента розуміти багатовимірність істини, долати однобічність сучасної “спеціалізованої” людини, допомагають сформулювати істинне, правильне і правдиве знання дійсності.

Шостий розділ рецензованої книги присвячений аналізу світу, його устрою і перетворення. Тут В. Шевченко підкреслює необхідність нових світоглядних орієнтирів сучасного цивілізаційного поступу, спертих на вітчизняну філософську думку. Справді, дуже багато буде залежати від того, яким чином історія української філософії буде представлена в системі підготовки аспірантів. Чи буде вона формувати в аспірантів потребу у філософському осмисленні світоустрою як невід’ємного елемента певного типу культури, чи обмежиться описом функцій процедури верифікації у формуванні єдності думки членів наукового співтовариства.

Потрібно підкреслити, що В. Шевченко порушує одну з найскладніших проблем не лише української, але й зарубіжної філософської думки – проблему світоперетворення. Складність полягає в тому, що навколо цієї проблеми нагромадилося чимало філодоксичних гадок та ілюзій, що набули значущість святих і непорушних забобонів, які розповсюджені і в сучасному українському науковому середовищі. Спираючись на давньоукраїнські тексти, учений у словопоняття “перетворення” вкладає розуміння зміни чи оновлення або того, що існує само по собі, або того, що було створене кимось раніше. У результаті під

перетворенням розуміється *“переважно або спонтанна зміна якихось речей без втручання людей (самоперетворення), або ж мався на увазі фізично-трудоий вплив людини, знову-таки, на певні фізично присутні у світі речі та їхні зв’язки”* (С. 228).

Таким чином, В. Шевченко, осмислюючи світоустрій та його перетворення, вдається до особливого типу філософсько-методологічної рефлексії. Суть його полягає в тому, що автор книги основну увагу приділяє зв’язкам філософського дослідження із соціокультурними основами, об’єднуючи логіко-методологічний, соціологічний, культурологічний та історико-науковий аналіз в єдину систему. Основні акценти переносяться на опис перш за все соціокультурних і ціннісних передумов формування філософського знання та вибору стратегій наукового дослідження.

Створенням вчення про поступ, на думку В. Шевченка, українська філософія набула рис відносної завершеності. Автор книги аргументовано доводить, що українська філософія розробила і включила в себе відповідно вчення про людину і пізнання світу, про начала і структуру світу та його перетворення, які утворюють засади кожної національної філософії. Розробка цих тем української філософії, зрозуміло, не завершена, і багато аспектів вітчизняної філософії ще потребують свого неупередженого дослідження. Книга В. Шевченка, на погляд рецензента, є достатньо успішною спробою такого дослідження.

Але вона не побачила б світ без тієї групи людей, які доклали немало зусиль, щоб після смерті її автора був реалізований його задум. Тому хотілося б висловити глибоку вдячність директору Науково-дослідного інституту українознавства, відомому в Україні мовознавцю й громадсько-політичному діячу, академіку П. Кононенку, упоряднику книги О. Ярошинському, співробітникам цього інституту Ю. Фігурному та О. Мельниченку, котрі здійснювали її технічне забезпечення. Завдяки їхнім шляхетним зусиллям ми можемо тепер долучитися до наукових здобутків творчої думки визначного українського філософа Володимира Ісаковича Шевченка, професійна й наукова діяльність якого ще практично не досліджена.

Чи вдасться вітчизняним дослідникам, насамперед його учням і послідовникам, намалювати цілісну мапу філософії В. Шевченка?

Для цього потрібно долучитися до першоджерел, до витоків філософічного мислення В. Шевченка. Сьогодні, коли світ побачив фундаментальну працю *“Дружба з мудрістю або ключові проблеми української філософії”*, слід йти далі й видати факсиміле його рукописів, перевидати *“Концепцію пізнання в українській філософії”*, *“Філософію: історія і сучасність”* тощо, у найкоротший термін повинні з’явитися поетичні твори мислителя, щоб кожен дослідник мав змогу долучитися до цілісного й недоторканого оригіналу. Сподіваємося, що це справа найближчого майбутнього.

Водночас варто зауважити, що бездумні апології В. Шевченка будуть дорівнювати його безпідставній ганьбі. Маємо на увазі наш бездумний потяг до ідеологічних стигматів, зовнішньо протилежних за змістом, але практично однакових за формою. Тому треба мати своєрідний та особливий хист до зняття таких протилежностей, щоб не перетворитися із плином часу та за певних умов у справжнісіньких філістерів.

Наголошуючи на цьому, потрібно, мабуть, ознайомити широке коло читачів *“Сіверянського літопису”* з автором рецензованої книги, хоча б із найхарактернішими штрихами біографічного змісту.

Відзначимо передусім важливі факти у біографії В. Шевченка – місце народження – селище Макарів на Київщині (1940 р.) та роль Чернігова у творчому житті мислителя (1974-2006 рр.). У Макарові пройшло його дитинство в роки Другої світової війни й підліткове становлення – у важкі повоєнні часи, тут він здобув середню освіту, сюди в батьківську хату пролягав його шлях після початку трудової біографії як робітника в Києві, повернення після п’ятирічної служби у

збройних силах СРСР, куди він привіз свою наречену – майбутню дружину, тут народилися його син і донька, працював директором Макарівського будинку культури, звідси пролягла дорога до столичного університету на філософський факультет. Одним словом, Макарів – мала батьківщина філософа, куди він завжди тягнувся, з якою підтримував постійний зв'язок.

Другою батьківщиною для В. Шевченка стане Чернігів, куди він потрапив після успішного завершення навчання в аспірантурі Київського державного університету імені Тараса Шевченка. У столиці Сіверського краю повною мірою розквітне талант ученого-педагога, розкриються риси характеру, зокрема вміння тримати удари долі.

Річ у тім, що В. Шевченко, закінчивши аспірантуру, підготував дисертаційне дослідження: “Проблема конкретно-історичного суб'єкта пізнання в марксистсько-ленінській філософії”, але через конфлікт його наукового керівника з головою спеціалізованої наукової ради воно не було допущене до захисту. Працюючи у Чернігівському філіалі Київського політехнічного інституту, він знайшов у собі сили почати все спочатку. Незважаючи на обставини життя, він напише, по суті, другу кандидатську дисертацію на тему “Філософсько-соціологічний аналіз пізнання” і цього разу успішно її захистить (1978 р.), отримає вчене звання доцента. Під час роботи у Чернігівському державному педагогічному інституті ім. Т. Г. Шевченка підніметься на вищу сходинку – захистить докторську дисертацію “Концепція пізнання в українській філософії (логіко-історичний аспект)” (1993 р.) і стане професором.

Характерно, що наукове визнання В. Шевченко отримає у перші роки незалежності України, коли багато хто із філософів, і не тільки філософів, просто-напросто розгубився. Чернігівський мислитель, маючи потяг до наукових досліджень, неабиякі організаторські здібності, гуртує навколо себе насамперед молодих викладачів філософії і пропонує заглибитись у пізнання думки діячів філософсько-літературного кола Чернігово-Сіверщини кінця XVII – початку XVIII століть. Так започатковувалася Чернігівська філософсько-антропологічна школа, яка згодом запропонує Україні та світу оригінальні теоретично-світоглядні розробки, розпочне плідне дослідження філософської думки Чернігово-Сіверщини. Із-під його пера виходять десятки наукових розвідок, присвячених дослідженню творчості мислителів Лівобережної України – Лазаря Барановича, Данила Туптала, Кирила Транквіліона-Ставровецького, Іоанна Максимовича, Іоанкія Гаятовського та інших.

Отримавши наукове визнання, В. Шевченко входить до складу ряду спеціалізованих учених рад (Інституту вищої освіти АПН України, Науково-дослідного інституту українознавства, Дніпропетровського національного університету), співпрацює в редакційних колегіях вітчизняних часописів “Філософія освіти”, “Українознавство”, “Сіверянський літопис” тощо. Незважаючи на стан здоров'я, що весь час погіршувався (інфаркт слідував за інфарктом), Володимир Ісакович був незмінним активним учасником цілої низки міжнародних, національних і регіональних науково-теоретичних та науково-практичних конференцій.

Під час обговорення різних світоглядних проблеми Володимир Ісакович не раз відверто зізнався в тому, як його єство “рветься” до столиці, де пройшли студентські роки, вирував дух науки, без якої вже не уявляв свого життя. Тут на думку спадають слова Михайла Ковалинського, учня Г. Сковороди, коли, мовлячи про життя свого вчителя, вихованець писав: “Україну предпочитал он Малороссии за воздух и воды. Он обыкновенно называл Малороссию матерью потому, что родился там, а Украину – теткою, по жительству его в оной и по любви его к ней” (Ковалинский М. И. Жизнь Григория Сковороды // Сковорода Г. С. Світ ловив мене, та не впіймав. – Харків: Фоліо, 2006. – С. 33). Поняття батьківщини у Г. Сковороди було дещо відмінним від загальноновизнаного, бо про державність України в його часи вже не прийнято було говорити.

Сьогодні, коли державність України стала доконаним фактом, розуміння Материзни або Батьківщини, за В. Шевченком, є запорукою існування спільноти, тобто сім'ї, роду, етносу, нації, народу. *"Вітчизна, а не "економіка", – стверджує український мислитель, – є конкретно існуючою основою життя спільноти. Батьківщина тим міцніша, чим більше спільнота вклала в неї своїх сил і хисту. Завдяки творчості людей соціокультурна значущість Батьківщини зростає, а її збереження стає нормою поведінки кожного члена спільноти. Земля поселення не тільки годує, а й приймає людей у своє лоно після завершення життєвого шляху. Тому світорозуміння людини нормативної спільноти визначається історією Батьківщини, котру утворюють дійсні чи легендарні природні події, праця попередників та власна участь у бутті спільноти"* (С. 16). Саме таку участь у бутті українського народу й брав автор книги "Дружба з мудрістю" – визначний історик філософії, теоретик-методолог, державобудівний практик.

Василь Слалчук

ВІРШІ НА ПІСКУ

Дзюба Сергій. У липні наших літ. Збірка віршів. - Ніжин:
Видавництво "Аспект-Поліграф", 2006. - 152 с.

Читачі не звикли до ідилій, їхній життєвий простір - пастка, до якої вони загнані часом, звичка до тотального протистояння живе у кожному з нас, нами рухає готовність відстоювати себе, тому дехто може відчутти себе дискомфортно, втрапивши до благодатного художнього світу Сергія Дзюби. Отож, аби з перших кроків не травмувати не звиклого до гармонійного буття читача, розпочнемо біографію ліричного героя з того місця, де вона традиційно закінчується, - цвинтаря, цебто помістимо читача у типові обставини (хіба реальний світ не є кладовищем людського духу?), хоча усі ці похмури метафори та алюзії нам ні до чого, цвинтар прекрасний тим, що має здатність налаштувати на екзистенційний лад навіть не дуже схильну до філософських роздумів людину. Отож: "Я пережив себе: відмучився, відпив... / Так тихо поховав - ніхто і не помітив", так воно зазвичай і буває, однак там, де у решти розпочинається поминальний обід, у ліричного героя починається ідилія: "Добре мені: / красиво цвіте портулак / на моїй могилі". Точніше не починається, а продовжує тривання. Смерть у цьому світі - лише інша форма існування, один із його вимірів, смерть - життя навиворіт, така собі вдяганка, в якій обидва боки - лицьові. "Дадуть тобі смерть - проживи її так, як хотів: / Жадано і ніжно, мов дівчину в шлюбну хвилину". І життя, і смерть зводяться до любові.

Історія ліричного героя Сергія Дзюби це - історія чи то вигнання, чи то покинутості, цю історію можна переказувати у багатьох варіантах. "Це сталося. Знов! Без мене відчалив ковчег", рятуються люди, рятуються звірі, поет залишається. "Це - просто дощ, а Ти - така красива! / Таку Тебе створив для мене день. / Я знав Тебе, сто років знав до зливи...". Поява Жінки розставляє все на свої місця, власне, зовні все зостається незмінним, єдине - Жінка привносить у цей світ смисл, він набуває ознак раю. Координати художнього світу Сергія Дзюби - це координати раю. "Де рай - там мить, а мить - це тільки гріх, / Який вже є, який колись ще буде...", гріх тут спіткає на кожному кроці: "Хотіти - гріх, і не любити - гріх, / І гріх любити неталановито!"

Талант любові - це навіть більше, ніж поетичний талант, в ієрархії талантів - він перший. Любов - основа художнього світу Сергія Дзюби, вона є початком усьому,

вона усім рухає. Любов - це форма вічності. Чоловік і Жінка - дві (у своїй єдності) форми вираження цієї вічності. "Серед моря і риб / кохаємось, / теплі та ніжні, / востаннє. / Потім станемо / морем і рибою, та прийматимем / інших коханців / з холодного берега", звичайно ж, ці "інші коханці" - це ті ж самі Чоловік і Жінка: "Я бачив нас обох: її, на тебе схожу, / І нібито мене - лиш через десять літ. / Мов хтось наворожив чи зараз тут ворожить, / Що наші двійники з'являються на світ". У цьому зв'язку цілком природною видається наступна формула кохання: "Це коли вірші, / вуста і віра, а жити не хочеться - / від щастя". Така ось парадоксальна логіка щастя. Утім, нічого дивного. Уже (чи ще) Гете намагався зупинити "прекрасну мить", витявши її із кінострічки часу, наче кадрик.

У реальному світі Чоловікові та Жінці нема місця з їхньою любовною ідилією, отож вигнання/втеча до раю неминучі. Рай - це територія любові. Але не зона, тому Чоловік і Жінка у своєму раю ніколи не бувають абсолютно вільними від агресії світу, надокучливості людей та підступності змія, який безперестанку міняє образ, посягаючи на єдність і цілісність Чоловіка й Жінки, проте драматизм загального буття лише підкреслює особисту ідилію Вічних Коханців.

Ліричний герой - поет, для якого життя - сон, і який інколи виборсується з цього сну, щоб записати вірші. Оце просинання, ходіння за віршами у потойбіччя, за межі сну/життя, кожен раз це - "смертельний номер": перетворення на янгола. Поет у моменти виявлення своєї поетичної суті - завжди трохи янгол, а поет із художнього світу Сергія Дзюби - янгол у повній мірі, оскільки у цьому світі нема половинчатих мір: абсолютний Чоловік у коханні до Жінки, він настільки ж відданий поезії, позаяк поезія - це і шлях до Жінки, і засіб її возвеличення, бо тільки поетична мова здатна адекватно відобразити красу Жінки в усіх її виявах та нюансах. "Люблю лишати вірші на піску - / В які світи їх хвиля забирає?", - бо тільки вірші на піску рівноцінні слідам Жінки, які вона залишає на тому ж таки піску. Щоб заявити про себе, не просто виявити власну присутність, а позначити собою світ, Жінці достатньо лише ступити на пісок. А доводиться займатися домашніми справами, ходити на роботу, з якої Чоловік чекає її "як із війни"...

Поетичний світ Сергія Дзюби - це світ казки, тут янголи та привиди зустрічаються так само часто, як і люди, цей багатомірний світ не має кінця й краю, а якщо й дістанеться хтось кінця, то кінець той буде обов'язково щасливим, бо добро тут завжди перемагає. Оскільки творець цього світу Сергій Дзюба - однозначно добрий поет і добра людина, у його "душі - нічого, крім любові та віршів..."

Чоловік і Жінка - як дві душі в одному тілі, а життя - лиш шанс взаємного пізнання. Поезія - спосіб...

м.Луцьк,
грудень 2007 р.

Олена Лєтєошкіна

“СПІШІТЬ ЛЮБИТЬ. ЖИТТЯ ТАКИ МИНАЄ...”

Віктор Терлецький. Кохані славетних. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2006.

“ В любові, як і в ненависті можуть бути з'єднані найрізноманітніші почуття: і страждання, і насолода, і радість, і сум, і страх, і сміливість, і навіть гнів та ненависть”, - так писав Костянтин Ушинський про найвище почуття, яке не обійшло стороною жодну людину на Землі.

Книга члена Національної спілки письменників України, лауреата премії ім. Івана Огієнка В.В.Терлецького із м. Шостки Сумської області “Кохані славетних” саме про це. В ній висвітлюються сторінки життя жінок північно-східного регіону Сумщини, які були здебільшого вірними та люблячими

дружинами, матерями, гідними подругами, гарними помічницями та порадилицями.

Замість авторського слова Віктор Терлецький пропонує читачеві “розповіді про жінок, які в усі часи несли, несуть і в сьогодніє велике свято почуття кохання, яке не знає міри і кордонів, яке звеличує душі і, по суті, керує світом”.

Заслужують на увагу всі 20 нарисів, написаних рукою талановитого майстра слова. Кожен містить авторські роздуми, узагальнення, доленосні факти, зібрані у процесі багатолітнього пошуку та різноманітних розвідок.

Нове видання Віктора Терлецького розраховане не тільки на істориків, краєзнавців, літературознавців. Воно повинне захопити кожну небайдужу людину, яка спізнала кохання. Автор не закручує гострих сюжетів, не перевантажує нариси зайвими фактами, іменами та прізвищами. Все глибоко обмірковане, має високий ступінь доказу та правдивості, йде від самої душі небайдужої до чужої долі людини.

У книзі багато зворушливого, несподіваного, раніше не відомого з життя видатних історичних постатей України - поетів, письменників, художників та інших творчих особистостей, які, кожен по-своєму, нелегко прокладали шляхи-доріжки до своїх коханих. На це жінки, здебільшого, відповідали їм вірним коханням, допомогою, сміливо несли разом з ними по життю тягар різноманітних випробувань.

А мовиться у книзі про Єфросинію Ярославну, дочку галицького князя Ярослава Осмомисла, вірну дружину новгород-сіверського князя Ігоря Святославича, котра своїм “плачем” на сторінках давньоруської пам’ятки “Слово о полку Ігоревім” уславила літописний Путивль. У сімейному житті Ярославни з Ігорем панували любов та шана. Саме Ярославна, така далека і водночас дуже близька для нашої пам’яті, відкриває імена тих 19 коханих жінок, славетних чоловіків, про яких доведеться довідатися читачеві.

Серед них Олена Василівна – дружина Василя III Івановича, мати російського самодержця Івана IV, який за свою небачену жорстокість набув у народі прізвисько Грозний. Після смерті свого чоловіка Василя III Олена (у дівочтві Глинська) керувала Московською державою. Як зауважує автор видання, є дані, що у 20-х роках XVI ст. родина Олени мешкала у Путивлі, який на той час увійшов до системи “засічних мереж” на південних околицях Московії.

У цьому новому творчому доробку Віктор Терлецький приділяє чимало уваги жінкам, які були пов’язані з життям українського гетьмана Івана Степановича Мазепи: Марія Магдалина Мазепа – мати гетьмана, 19-річна Мотря Кочубей, руки якої наполегливо домагався 65-річний Іван Степанович, і мати Мотрі (дружина В.Л.Кочубея) – Любов Федорівна, яка іменується в нарисі українською Марфою Посадницею.

З цією епохою – імператора Петра I та українського гетьмана Івана Мазепи - також пов’язане ім’я ще однієї цікавої особи “ясновельможної пані гетьманової” Анастасії Марківни Скоропадської (нарис «Ясновельможна пані гетьманова»), вдови колишнього генерального бунчужного Костянтина Голуба. Анастасія Марківна була на 25 років молодша за гетьмана Івана Ілліча Скоропадського, коли він, залишившись удівцем, побрався з нею. Як зазначає автор: “То була вельми незвичайна жінка. Вродлива, енергійна, часом норавлива. Впродовж усього їх спільного подружнього життя вона мала великий вплив на чоловіка. Недарма ж у народі побутовали такі прислів’я: “Іван носить плахту, а Настя булаву”, “Іван теля пасе, а Настя булаву несе”.

Настя Скоропадська при житті свого чоловіка брала значну участь у вирішенні політичних питань, постійно дбала про матеріальні здобутки своєї сім’ї. Поховано Н.М.Скоропадську (1730 р.) в одному склепі з чоловіком у трапезній церкві Гамаліївського монастиря, яким вона опікувалася при житті.

Дуже зворушливо автор подає нариси “Попередниця декабристок”, “Та в старощах ще краще полюбились”, “Жизнь в душе моеї проснулася”, “Починається нова доба в моїм житті”, “Я прекрасно пам’ятаю вас”. Ці нариси про справжніх жінок, які, на жаль, не завжди отримували відповідну любов своїх чоловіків, про жінок, гідних пам’яті поколінь. Але хто ж вони?

Попередницею шанованих уже не одним поколінням жінок-декабристок Марії Волконської та Катерини Трубецької була Єлизавета Рубановська. Вона побралася

з відомим письменником, родово коріння якого пов'язане з Глухівщиною, автором славнозвісного твору «Путешествие из Петербурга в Москву» Олександром Миколайовичем Радіщевим, який відбував покарання “за вольнодумство и дерзкое сочинение своё” в далекому сибірському острозі. Єлизавета була рідною сестрою дружини О.М.Радіщева Анни Василівни, яка 1783 р. несподівано померла.

У далекий суворий край, зневажаючи усі труднощі важкого шляху та усвідомлюючи свою нелегку долю на поселенні, до Олександра Радіщева приїздить Єлизавета і привозить з собою молодших дітей письменника. Ця вольова жінка замінила Радіщеву померлу дружину, давала йому творчу наснагу.

Вірною та самовідданою дружиною, яка “в старощах ще краще полюбила”, була для Пантелеймона Куліша його дружина Олександра Михайлівна (в дівочтві Білозерська), котра увійшла в історію української літератури під псевдонімом Ганна Барвінок. На жаль, по-справжньому оцінив її Куліш тільки в останнє десятиріччя свого життя.

Перекладач, приятель та колега по перу П.Куліша Іван Пулюй так зафіксував один момент:

“В розмовах наших брала участь і дружина Куліша, та все з ніжністю і розвагою, кладучи кожне слово на золоті терези. Я любувався її, незвичайним у жінок, патріотизмом і благородним почуттям до літературної праці свого чоловіка”...

Так було за життя П.Куліша. Коли його не стало, Олександра Михайлівна дбала про збереження матеріалів, видання творчого здобутку письменника.

“Жизнь в душе моей проснулась” – нарис про життєвий шлях видатного педагога К.Д. Ушинського і його незрівняної та люблячої дружини Надії Семенівни Дорошенко. Вона походила з роду, який в XVII ст. дав Україні двох гетьманів – Михайла та Петра Дорошків. Народилася Надія Семенівна (1831 р.) на х.Богданівка Глухівського повіту Чернігівської губернії. Два роки, після гімназії, навчалася у Київському інституті шляхетних дівчат. А потім все своє життя присвятила дітям - Павлу, Вірі, Надії, Костянтину, Володимиру, Ользі. Її шлюб з Ушинським був міцним та щасливим. Почуття їх, вириваючись з куточків душі, часто лягали на папір. Життя Надії Семенівни не обминуло родинні трагедії: рано пішов з життя коханий чоловік, а потім сини Павло та Володимир. Не дуже вдало склалася доля сина Костянтина, який після революції мріяв виїхати за кордон, але не встиг (помер у Києві). Після смерті батьків та братів Ушинських їх доньки та сестри дуже страждали і померли в еміграції.

У нарисі “Починається нова доба в моїм житті” мова йде про особисте життя І.Я.Франка і його дружини Ольги Федорівни Хоружинської, яка була нашою землячкою. Народилася в с. Борках, яке входило до Лебединського повіту Харківської губернії. Але згодом (у 1923 р.) увійшло до Роменської округи. Дитячі роки минули у бабусі в с.Тимофіївці (Лебединського району). До переїзду в Київ, де зустрілася з І.Я.Франком, вчилася в Харківському інституті шляхетних дівчат.

О.Хоружинська, як засвідчує В.Терлецький, була далеко не першим любовним захопленням І. Франка. До цієї зустрічі він був заручений з Ольгою Рошкевич. Але коли його заарештували і він відсиджував у в'язниці дев'ять місяців, Ольга вийшла заміж за іншого.

Сучасний біограф письменника Роман Горак вважає, що О. Рошкевич була в житті І.Франка єдиною, “без котрої не уявляв собі свого майбутнього”.

Побралися вони, коли О.Хоружинська одержала диплом учителя. Вона володіла французькою, німецькою та англійською мовами, гарно грала на фортепіано. І на все їхнє спільне життя стала для письменника вірною дружиною, народила трьох синів і дочку. Водночас була для чоловіка порадицею, помічницею у літературних справах.

А що ж І. Я.Франко? Натхненно і повсякчас працював він над своїми творами; залишивши величезний творчий доробок і, будучи «співцем кохання і настроїв», закохувався в нових і нових жінок. Його романи дійшли до дружини, з якою письменник, як “з освіченою” обвінчався в Києві “без любові, а з доктрини”. Її

серце не могло знести зради. Наприкінці свого життя О.Ф.Франко збожеволіла.

Не можна без уваги і зацікавленості читати нарис “Я прекрасно пам’ятаю Вас” про міцну дружбу та повагу жінки до чоловіка – випускниці Глухівського вчительського інституту Ірини Коваль до випускника цього ж вузу, художника кіноекрана Олександра Довженка. Ця невмируща дружба пройшла з ними крізь багато років. Останні роки життя Ірини Коваль минали у Глухові, у тихому будиночку за Спасо-Преображенською церквою. Якимось на одному з ювілейних вечорів глухівського вузу письменник Сергій Плачинда зацікавився стосунками Ірини Андріївни з Довженком. На що старенька вчителька відповіла: “Знаєте, добродію, ми з ним навіть не цілувались...”

Що було у їх взаєминах? Захоплення один одним чи сердечна повага? На це автор нарису дати відповідь затрудняється. Але дуже доцільно наводить слова відомого російського критика Дмитра Писарева: “Свідома повага завжди міцніша захоплення”.

Не можна обійти нарис “Дружини глухівських дворян”. Усього на 12 сторінках В.Терлецький зумів розповісти про деякі сторінки шлюбного життя родів Туманських, Міклашевських, фон-дер Брігенів, Шапоріних, Гербелів, Кочубеїв, Скоропадських. Відомості про життя в цих родинах збиралися по крихтах, аналізувалися. Щось вдалось зібрати, а дещо чекає свого часу.

Останній нарис цього видання “Глафіра з роду Лазаревських”. У ньому мова ведеться про єдину та короточасну зустріч Глафіри Андріївни Огієвської (Лазаревської) з Т.Г.Шевченком у м. Кролевіці, яка відбулася 25 серпня 1859 року. Однак поет отримав від цієї зустрічі велике задоволення та духовну втіху. Наступного року йому вдалося здійснити третє видання своїх творів під попередньою назвою “Кобзар”. Один примірник з автографом через брата Глафіри Івана Лазаревського (саме він запросив тоді, 1859 р., поета до Кролевіця) Шевченко передав його сестрі. Подарунок мав лаконічний напис “Глафире Матвеевне Огиевской на память. Т.Шевченко”.

Залишається поставити крапку. Але враження від прочитаних сторінок не дають спокою. Це не просто нариси, це – занурення у таємниці людських душ, закоханих сердець... І багаті, і славетні можуть не тільки любити, але й боротися за це почуття, страждати, втрачати, знаходити. А взагалі, вони такі ж самі, як і ми, - звичайні люди, яким ніщо людське не було чужим.

Отже, книжкова полиця поповнилася ще одним цікавим виданням. З цього приводу хочу побажати Віктору Володимировичу Терлецькому міцного здоров’я, творчої наснаги і Золотого пера майстра слова. А читачеві, до рук якого потрапить ця книга, хотілося б навести рядки з вірша поета-аматора, нашого земляка з Бурині В.М.Осадчого з побажанням:

*«Спішіть любити!
Бо тінь життя минає...
І, може, за хвилину або дві
Ми зникнемо, як все завжди зникає –
І нас ніхто не знайде у пільмі!
Спішіть любити!
Бо, може, нас не стане.
Спішіть любити, бо щастя не знайти.
Спішіть любити!
Бо, може, це востаннє –
Востаннє у короткому житті!»*

